

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу Фурмана Анатолія Анатолійовича
«Психологічні засади пізнання смисложиттєвої сфери особистості»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора психологічних
наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Сучасна пересічна людина, будучи тотально оповита проблемністю життєвих банальностей, стає заручником матеріального облаштування буденності, а довколишній загальний вирізняється пріоритетами прагматичності і споживацтва, аніж високою культурою взаємин і моральними пориваннями. Тому проблема формування смисложиттєвих орієнтирів і духовних домагань особистості є чи не найактуальнішою в умовах сьогодення. Сенси, як фундаментальні засновки регуляції людської діяльності, мають буттєві витoki й виявляються в організації життєвого шляху особистості, а система персоніфікованих сенсів – це світ практичних діянь, у яких відтворюється ідеальний образ цільових засад активності суб'єкта життєтворення. Сенси організують наскрізну мету облаштування людиною життя, а сенси відзначаються конкретністю цільових настанов, які постають перед особою у її конкретній життєвій ситуації.

Рушійною силою розвитку людини, як стверджує автор, є її вроджене прагнення до самоздійснення або всебічної реалізації свого Я у світі. Повнота, ступінь актуалізації людського потенціалу залежить від спроможності особи обирати адекватні життєвим ситуаціям цілі самовдосконалення та є результатом життєвого шляху, коли поривання і прагнення особистості безпосередньо реалізуються у часопотоці буття.

Тож тема докторської дисертації А.А. Фурмана «Психологічні засади пізнання смисложиттєвої сфери особистості» безсумнівно є *актуальною і задає нові горизонти* системного психологічного роз'яснення фундаментальних засновків постання особистості у формовиявах її смисложиттєвого зорієнтування. А розуміння природи мобілізації життєвих

ресурсів у розбудові людиною себе як суб'єкта самотворення сьогодні залишається вельми доречним питанням як для психологічної теорії, так і для психологічного практикування.

Головна концептуальна ідея дослідження планомірно розкривається у п'яти розділах дисертації. Зміст **першого розділу** свідчить, що дисертант здійснив глибокий аналіз проблематики постання смисложиттєвої сфери особистості та узагальнення пошукувань як у міждисциплінарному контексті, так і в контексті суто психологічних досліджень. Автор стверджує, що особистісний світ є серцевинною ланкою становлення людини у багатогранності її буття, організує свідоме ставлення до довколишньої реальності та охоплює теоретичні знання, оціночні судження і рефлексивність діяльності. У той же час, життєдайною основою світоглядних переконань і картинних упредметнень дійсності, сфокусованих в особистісному світі людини є її смисложиттєве спрямування й детерміноване ним волевиявлення, яке реалізується у вчинкові.

На рівні науково-психологічної рефлексії аргументовано, що смисложиттєве зорієнтування є утворенням свідомості, має соціально-психологічну генезу та пов'язане з суб'єктивними цінностями й об'єктивними вартостями середовища, які є визначальними у формуванні світоглядних і буттєвих запитів людини на шляху до повномірного самоздійснення. Сміслові свідомісні конструкти реалізуються на рівнях: 1) психічних станів, що забезпечують специфічне, емоційно насичене сприйняття довколишньої дійсності; 2) психічних тенденцій як вектору самовдосконалення і способу власне особистісного буття; 3) психічних процесів – пізнавальних, емоційних, вольових; 4) психічних властивостей – концептуальних засновків і сутнісних характеристик та рис-якостей самої особистості.

Другий розділ присвячено проведенню систематичного і ґрунтовного аналізу формовиявів смисложиттєвої сфери особистості, в якій розкриваються її сутнісні риси-якості, духовні поривання і екзистенційні

домагання. Сенси і смисли є осереддям життєактивності як процесу предметного й умоглядного освоєння людиною світу і самої себе, що здійснюється через смисложиттєве зорієнтування як унікальне осягнення своєї місії чи буттєвого призначення.

Дисертантом здійснено глибокий аналіз супідрядності становлення смисложиттєвої сфери особистості з її індивідуальними рисами-якостями, котрі розглядаються з позицій вчинення як цілісної системи самоздійснення суб'єкта життєдіяльності. В результаті теоретичного аналізу проблеми виявлено тісний зв'язок людських зорієнтувань зі: 1) спрямованістю особистості, що опосередковується соціальним порозумінням; 2) системою інтегрованих смислових настанов довкілля, які визначають сутнісні характеристики поведінки, діяльності, вчинків; 3) життєвими мотивами, цінностями, прагненнями; 4) соціальною ситуацією розвитку, що культивує особистісну самореалізацію; 5) персоніфікованою системою вибору власних життєвих пріоритетів – сенсами як принципами і критеріями розпізнання значущого, вагомого, головного.

У **третьому розділі** обґрунтовано засадничі віхи становлення особистості, котра на шляху свого самоздійснення долучається до універсальних засновків буття (блага, добра, краси, любові тощо). В результаті виникає соціальна психіка (цінності, норми, ідеали, архетипи), моральна свідомість і самосвідомість, духовні стани, що опосередковуються системою смислових надбань особистості. Наявність смислового рівня свідомості і його особливе місце у здійсненні цілеспрямованої діяльності зумовлене специфікою суб'єкта у взаємодії з дійсністю, його соціальним досвідом, який опосередковується існуючими формами суспільного буття та чинниками внутрішнього світу самої особистості.

Доведено, що основне функціональне призначення смисложиттєвої сфери людини виявляється в: 1) осягненні власних життєвих устремлінь; 2) аналізі, осмисленні і прийнятті цінностей людської культури і особистої екзистенції у намірах, діях, учинках; 3) рефлексивному баченні своєї

поведінки та її упорядкуванні відповідно до життєвих ситуацій; 4) розумінні власної психічної діяльності у зв'язку з механізмами мисленнєвої активності й особливостями системи життєвих пріоритетів; 5) принциповій позиції щодо фактів і явищ дійсності, чітких переконаннях у значущості обраних моделей учинення; 6) здатності до глибокого самоусвідомлення (саморефлексії).

Четвертий розділ присвячено методології психологічного дослідження смисложиттєвої сфери людини як вчення про структуру, логічну організацію, способи і засоби пошукової діяльності, а також про понятійно-категорійний апарат, методи і способи досягнення конкретних завдань наукових розвідок у тлумаченні механізмів, принципів і джерел формування і функціонування системи сенсів і смислів особистості. У цьому розділі обґрунтовується застосування циклічно-вчинкового підходу до дослідження смисложиттєвої сфери особистості, що організує перехід від аналізу когнітивних репрезентацій, дослідних формовиявів пізнання світу (гносеологічний ракурс) до багатогранного налаштування «розуміннєвого» інструментарію на онтофеноменальну сутність (епістемологічний вимір) реальності в контексті буттєвої даності чистого знання про цей світ.

Дослідження А.А. Фурмана центрується довкола поняття «осмисленості життя людиною», що розуміється як наскрізна якість її свідомості, детермінанта вчинків і, водночас, атрибутивна сила, котра координує і синтезує психічні акти у процесі конституювання персоніфікованих сенсів і онтичних смислів. Цей глибокий процес усвідомлення постає стійкою характеристикою людського розуму, що пов'язаний з розумінням і рефлексією особистих устремлінь, сутнісним осягненням власних життєвих домагань. У роботі осмисленість життя розглядається (у складі установчого, емоційно-мотиваційного, когнітивного і поведінкового компонентів) як «свідомісний» конструкт і усталена психічна властивість особистості, котра виявляється в узвичаєній схильності до таких переживань, думок, поглядів і переконань, які окреслюють смисложиттєве зорієнтування людини.

У п'ятому розділі констатується, що смисложиттєва сфера, як теоретичний конструкт і світоглядна універсалія, визначається такими складниками: 1) ментальністю – архетипною формою взаємодії соціалізованого індивіда зі світом, яка породжує людські цінності й породжує активність суб'єкта життєдіяльності; 2) психічною організацією як суб'єктивним віддзеркаленням дійсності, що продукує значеннєві засновки поведінки людини; 3) свідомістю – психічним станом якісного відображення-розуміння-творення особою законів, принципів і форм буття, що породжує смислові настанови й організує її діяльність як особистості; 4) самосвідомістю як здійснюваним у внутрішньому світі людини процесом множинної рефлексії або самовідображення, котра через учинок як акт духовного зростання і переображення індивідуальності утворює особистісні сенси.

За загальної позитивної оцінки роботи, можна висловити окремі зауваження та побажання, які жодним чином не применшують її достоїнств як цілісного теоретико-емпіричного дослідження.

1. У формулюванні першого завдання роботи бажано було б заявити не тільки про здійснення раціонально-психологічної рефлексії концепту особистості взагалі, а й про систематизацію підходів до проблеми у вітчизняній і зарубіжній психології та авторське її бачення.

2. У тексті дисертації використовується вельми широкий спектр категорій і понять психологічної науки, але не завжди подається їх змістовлення чи сутнісне наповнення. Так, доречно було б роз'яснити яке співвідношення вітального та культурного складників в «екзистенціюванні» як програмі самоздійснення особистості, чим відрізняються феноменальні та есенціальні стратегії визначення особистих смислів. Уточнення також потребують поняття осмислення і осенсовування, річ у тім, що має місце певна інтерференція їх значень, тому бажано було б уточнити їх обсяг та категорійну належність.

3. Варто також розширити психодіагностичний інструментарій

дослідження, за якого вивченню підлягали б не лише складові смисложиттєвої сфери особистості, а й аксіопсихологічний компонент, ціннісно-орієнтаційна спрямованість, локус контролю тощо, тим більше що ці поняття виступають предметом теоретичного аналізу.

4. Більшої уваги, на наш погляд, заслуговують непересічні результати емпіричного дослідження співвідношення осмисленості життя з особистісними рисами досліджуваних (підрозділ 4.5.4). Виокремлені в результаті експерименту «типи осмисленості життя» - «когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий та загальної осмисленості або смисложиттєвого зорієнтування» (с. 357) можуть бути покладені в основу психокорекційних або психотерапевтичних технологій та мають значний евристичний потенціал.

5. Чіткого пояснення слід надати сутнісним особливостям смисложиттєвого зорієнтування особистості в онтофеноменальній присутності її «тут-і-тепер» у порівнянні з ретроспективною чи перспективною присутністю «там-і-тоді», оскільки у дисертації чільна увага приділяється такому фундаментальному поняттю як життєвий шлях особистості.

6. Загальні висновки до дисертації та окремих її розділів бажано було б сформулювати більш стисло, прибравши розлогі пояснення і обґрунтування, сконцентрувавши увагу на найбільш фундаментальних здобутках роботи та узгодивши їх із завданнями дослідження.

Усе вищезазначене дає підстави констатувати, що дисертація «Психологічні засади пізнання смисложиттєвої сфери особистості» за актуальністю, теоретичною та практичною значущістю, емпірично підтвердженими результатами відповідає паспорту спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології; вимогам п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та №

567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Анатолій Анатолійович Фурман – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

**директор Українського науково-методичного
центру практичної психології і соціальної
роботи НАПН України,
доктор психологічних наук, професор**

В. Г. Панок